

Wat is wijzer-woorden?

Inleiding

Aan de voet van een berg loopt een man elke dag van A naar B en weer terug. Een stuk hoger op de berg loopt een vrouw. Zij heeft in haar leven meer kennis en ervaring opgedaan dan de man. De vrouw loopt elke dag van C naar D en neemt hetzelfde pad terug. Het uitzicht van de vrouw vanaf haar pad is weidser dan het uitzicht van de man. Wie van de twee is wijzer?

Wat is wijsheid?

Om de vraag “Wat is wijzer-woorden?” te kunnen beantwoorden, moet eerst de betekenis van het begrip wijsheid worden vastgesteld. In de westerse filosofie wordt vaak aangeknoopt bij de betekenis die Socrates aan dit begrip gaf in zijn verdediging voor het tribunaal (Apologie): wijsheid is beseffen dat je niets weet.ⁱ

Wat houdt dit weten in? Het begrip weten heeft meerdere betekenissen, zoals: (1) iets inzien door middel van het gebruik van het verstand, (2) het kennen van feiten en verbanden, (3) je ergens bewust van zijn als gevolg van zintuigelijke waarneming of intuïtie. In de uitspraak van Socrates wordt het begrip weten in de eerste twee betekenissen gebruikt. Het eerste weten staat voor het hebben van inzicht in het object van onderzoek door middel van het gebruik van het verstand. Juist inzicht impliceert de tweede vorm van weten, dat wil zeggen juiste kennis van de relevante feiten en onderlinge verbanden. De vertalingen van de Apologie verwoorden het object van dit weten op verschillende manieren: iets dat de moeite waard is om te weten, iets dat juist kan worden genoemd, iets dat waarlijk mooi en goed is.ⁱⁱ

De vertaling “kennis van datgene wat waarlijk mooi en goed is” is mijns inziens het minst accuraat, omdat deze veronderstelt dat een mens het waarlijk mooie en goede kan leren kennen louter door middel van zijn verstand. Bewustwording via de zintuigelijke waarneming en intuïtie levert echter ook een bijdrage aan inzicht in het waarlijk mooie en goede. De aandacht voor deze derde vorm van weten is in de westerse filosofie, die de ratio (*logos*) als vertrekpunt neemt, onderbelicht. De oosterse denkwijze, die bekend staat als het taoïsme, kan deze leemte opvullen. Het taoïsme gaat namelijk uit van een vergelijkbare betekenis van wijsheid: van weten naar niet-weten, dat is volmaaktheid.ⁱⁱⁱ Het niet-weten bij het taoïsme heeft betrekking op het in harmonie leven met de omgeving: de wijze handelt altijd oorspronkelijk, omdat hij tot de oorsprong is teruggekeerd.^{iv} Zowel in de Socratische benadering als in de taoïstische benadering gaat wijsheid gepaard met bescheidenheid.^v Dit is mooi verwoord in het volgende citaat^{vi}:

*“Wie op zijn tenen loopt heeft weinig grond onder de voeten.
Wie grote stappen neemt komt niet ver.
Wie zichzelf in het licht plaatst straalt weinig uit.
Wie zichzelf prijst komt geen eer toe.
Wie zich ergens op laat voorstaan blijft achter.”*

Dit essay richt zich op het begrip wijsheid uit de westerse filosofische traditie. Ik duid het object van wijsheid hierna aan met de Essentie.

Waar begint wijzer-woorden?

Het begrip “wijzer-woorden” duidt op een ontwikkeling. Als er sprake is van een ontwikkeling is er een beginpunt. Welk beginpunt hoort bij wijzer-woorden? Het begrip onwijs acht ik om meerdere redenen niet geschikt. Onwijs in de zin van niet wijs is een ontkenning en is niet behulpzaam bij de vraag naar het beginpunt. Bovendien heeft het woord “onwijs” (als bijvoeglijk naamwoord) een negatieve

connotatie, denk aan dwaas of onverstandig.^{vii} Het begrip onwetendheid is een betere term om het tegenovergestelde van wijsheid uit te drukken. Maar onwetendheid kan geen beginpunt zijn van wijzer-woorden. De onwetende beseft immers niet dat hij wijzer kan worden. Het beginpunt van wijzer-woorden gaat dus gepaard met het besef dat de opgedane ervaring en verworven kennis geen inzicht bieden in de Essentie.

Intermezzo

Terug naar de vraag in de Inleiding: wie is wijzer, de man of de vrouw? Op basis van de beschrijving lijken beiden onwetend. Beiden lopen dagelijks over het gebaande pad. Of de man en de vrouw beseffen dat zij wijzer kunnen worden, weten we niet. Zolang het gebaande pad wordt gevolgd, lijkt dit echter niet waarschijnlijk. Immers, het gebaande pad blijven volgen in het besef dat de Essentie elders ligt, maakt dit ondraaglijk.

Wat is wijzer-woorden?

Het beginpunt van wijzer worden is het besef van een individu dat hij of zij geen inzicht heeft in de Essentie. Wat de Essentie is, is niet te beantwoorden. Wijzer-woorden draait niet om het zoeken naar antwoorden, maar om het stellen van vragen. Het stellen van de juiste vragen vergt dat (voor)oordelen, (schaduw)overtuigingen en denkfouten worden onderkend en zo nodig worden ontrafeld. 'Ken uzelf' (*Gnothi seauton*), het adagium dat volgens overlevering in het voorportaal van de Tempel van Apollo in Delphi stond gebeiteld, is een noodzakelijke voorwaarde voor wijzer-woorden.

Het proces van het stellen van de juiste vragen heeft de volgende kenmerken (niet-limitatief):

- a. Denken kan op twee niveaus: (1) denken over de werkelijkheid en (2) denken over het eigen denken.^{viii} Het stellen van de juiste vragen speelt zich af op niveau 2.
- b. Gehanteerde kernbegrippen worden nader onderzocht. Ten aanzien van begrip X kunnen bijv. de volgende vragen worden gesteld. Tot welke categorie hoort X? Is X actief of passief, absoluut of relatief? Is er een relatie tussen X en een object/subject? Hoe verhoudt X zich tot de tijd? Waaruit ontstaat X?
- c. Ook worden de grenzen van gehanteerde kernbegrippen gezocht en verkend. Welke andere begrippen grenzen aan X en wat onderscheidt X van deze aangrenzende begrippen? Is er sprake van een tegenstelling of liggen de begrippen in elkaars verlengde? Behelst begrip X zelf ook een tegenstelling?
- d. Definities van kernbegrippen worden kritisch onder de loep genomen. Komen de relevante elementen sub b. en c. in de definitie terug? Kunnen er uitzonderingen worden geformuleerd? Komt de gevoelswaarde waarmee het begrip in verband kan worden gebracht tot uitdrukking?

Dit proces van vragen stellen en ontwarren van het eigen denken leidt er niet alleen toe dat de kwaliteit van het denken wordt verhoogd (het denken wordt zuiverder, kritischer, genuanceerder), maar ook dat de grenzen van het eigen denken worden verruimd (het denken wordt vrijer) en nieuwe verbindingen worden gelegd waarin tegenstellingen zijn opgeheven of met elkaar verzoend (het denken komt dichterbij de Essentie).

Afsluiting

De man of vrouw die wijzer wil worden, zal het gebaande pad verlaten en een weg zoeken via grillige zijpaden die vaak onbegaanbaar lijken, maar met de juiste hulpmiddelen stukje bij beetje begaanbaar worden gemaakt. Mogelijk komt deze man of vrouw op een hoger gelegen hoofdpad terecht. Vanaf dit nieuwe pad kan de man of vrouw verder kijken. Het uitzicht is weidser en gevarieerder dan het vorige uitzicht. Dit vervult de man of vrouw met een gevoel van vrijheid en geluk en misschien ook met een verlangen om na een korte rustpauze verder te ploeteren via onbekende zijpaden, zich verwonderend over de schoonheid die hij of zij onderweg ervaart.

ⁱ Plato, Apologia 21D – “Blijkbaar ben ik dan toch een klein beetje wijzer dan die man, door niet te menen dat ik iets weet zonder het te weten.”, in: Verzameld Werk, Uitgeverij Bert Bakker 1995, deel III.

ⁱⁱ Ibid noot i – “Alle kans dat geen van ons beiden iets zinvol of waardevol weet”, Platoon Verzameld Werk (Stichting Ars Floreat), <http://www.arsfloreat.nl/documents/Plato-Apologie.pdf#page=1> en H. van der Gaag, Wie het niet weet mag het zeggen, 2018, p.16, die een Nederlandse vertaling van de Engelse vertaling door B. Jowett weergeeft.

ⁱⁱⁱ Lao Tse, Tao te King, vertaling door: H. Wilkes en M. de Baker, Altamira Heemstede 1996, nr. 71.

^{iv} Ibid noot iii – “In harmonie zijn is het eeuwige kennen. Het eeuwige kennen is verlicht zijn.”, nr. 55.

^v In Plato, Verzameld Werk, deel 15, Charmides (160E) zegt Charmides: “Wijsheid maakt een mens volgens mij beschaamd en bescheiden. Wijsheid komt neer op schroom.” Daarop komt Socrates (161A) met de volgende uitspraak (van Homerus): “Voor een bedelaar is schroom een kwalijk gezelschap.” Dit betekent, aldus Socrates, dat wijsheid niet hetzelfde kan zijn als schroom, omdat wijsheid altijd goed is. Schroom is echter niet hetzelfde als bescheidenheid en bescheidenheid lijkt ook voor bedelaars een goede eigenschap.

^{vi} Ibid noot iii, nr. 24. Het vervolg laat er geen gras over groeien: “Voor Tao zijn deze buitensporigheden als drek en etensresten, waar een ieder van walgt. Wie Tao volgt houdt zich er niet mee op.”

^{vii} Als bijwoord heeft onwijs daarentegen een positieve connotatie, nl. heel erg (bijv. onwijs gezellig).

^{viii} Abstract denken, zoals in de wiskunde, laat ik hier buiten beschouwing.